

Вікторія Форманюк, к. ю. н.

Національний університет «Одеська юридична академія», Україна

ДОГОВІРНЕ ПРАВО В СИСТЕМІ ПРИВАТНОГО ПРАВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ, КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Viktoriia Formaniuk, PhD in law

National University "Odesa Law Academy", Ukraine

CONTRACT LAW IN THE SYSTEM OF PRIVATE LAW OF THE EUROPEAN UNION AND THE EUROPEAN UNION COUNTRIES

An important direction for development of Ukraine's contract law is its adaptation to EU legislation. Economic integration requires adequate legal integration, including gradual approximation of legal support of commodity nature of property relations in Ukraine with the terms of the EU internal market, legal framework and the principles that operate within this market, to achieve unity with the rules of EU law and, eventually, harmonization and unification in some areas. This applies primarily to contract law. At present, in Europe performed fairly intensive work on preparing of the single European civil code, which can become a climax unification of one of the most important branches of legislation. To some this will serve as a precondition for unification of contract law which is based on a comparative analysis of legal systems of the EU and other countries. But for Ukraine's entry into the EU legal space, particularly in the area of contract law must be carried out extensive work on updating the array of legal acts in the areas of civil and commercial law, as well as contractual and litigation concerning the application of this legislation.

Key words: contract law, private law, EU, Ukraine, adaptation to EU legislation.

До нинішнього часу розвиток законодавства ЄС у галузі договірного права полягало, в основному, у виданні актів у формі директив з окремих питань і окремим типам договорів, які мають значний вплив на реалізацію принципів внутрішнього ринку. Так, протягом останніх двадцяти років було прийнято низку директив щодо договорів із споживачами, договорів страхування, ліцензійних договорів, договорів франчайзингу та ін.

Однак, враховуючи, з одного боку, ступінь розвитку інтеграційних процесів і, з іншого боку, глибокі відмінності в основоположних принципах і традиціях договірного права різних держав - членів ЄС, достатність подібних заходів на нинішньому етапі викликає великі сумніви. Нормальне функціонування внутрішнього ринку може бути значною мірою ускладнено проблемами, пов'язаними з укладенням, тлумаченням та виконанням договорів з іноземним елементом.

Слід врахувати те, що єдине договірне право ЄС як і раніше знаходиться в початковій стадії свого розвитку, однак логіка інтеграційних процесів неминуче призведе до створення наднаціональних нормативних актів, з яких по цеглинці може бути складається будівля єдиного Цивільного кодексу ЄС.

В даний час в Європейському Союзі проходить процес формування і становлення системи приватного права, що розвивається під впливом об'єктивних інтеграційних процесів в Європі. Це визнає ряд вітчизняних і зарубіжних фахівців, наприклад, М.М. Богуславський, Л.В. Бойцова, В.В. Бойцова¹, Ю. Базедов², П.-К. Мюллер-Графф, А. Транк, О. Ландо, У. Дробніг, Ж. Сміта, К. Цвайгерт, Х. Кетц³ та ін.

¹ Бойцова, Л.В., Бойцова, В.В. (2002). Европейское право как упорядоченная система правовых норм. *Юридический мир*, 6, 40-42.

² Базедов, Ю. (2000). Возрождение процесса унификации права: европейское договорное право и его элементы. *Государство и право*, 2, 65-76.

³ Цвайгерт, К., Кетц, Х. (1993). Введение в сравнительное правоведение в сфере частного права: В 2 томах. Москва: Междунар. отношения, 338.

Оскільки співвідношення і розмежування приватного та публічного права завжди уявлялося непростою проблемою, в українській і зарубіжній правовій науці склалися суперечливі погляди на питання про існування приватного права Європейського Союзу. Слід зазначити, що вирішення цього спору безпосередньо залежить від точного визначення природи Європейського Союзу та його права.

Ряд авторів, наприклад, Ю.М. Юмашев, МЛ. Костенко, Н.В. Лавренова, П.І. Тункін, Г.В. Ігнатенко, О.І. Тиунов, В.П. Бірюков, Р.А. Мюллерсон, Е.М. Аметистів, С. В. Черниченко і деякі інші, розглядають Європейські співтовариства, як міжнародну організацію, що володіє власним інтеграційним механізмом і має органи з певними елементами над національності. У даному контексті право Європейського Союзу розуміється як складова частина міжнародного (публічного) права, а існування приватного права Європейського Союзу категорично заперечується¹.

Інші вчені, наприклад, Б.Н. Топорнін, В.В. Безбах, А.Я. Капустін, В.К. Пучинський, Л.В. Бойцова, В.В. Бойцова, Д. Ласок, Дж. В. Брідж, Т.К. Хартлі², відносять ЄС до правового інституту *sui generis*, який, на їхню думку, не можна охарактеризувати в традиційних категоріях державного або міжнародного права. На підкріплення такої позиції вони посилаються на рішення Європейського Суду справедливості у справах *Van Gend en Loos* від 05.02.1963 р і *Costa v. ENEL* від 15.03.1964 р, які встановили, що «співтовариство створило новий міжнародний правовий порядок, на користь якого обмежили держави, хоча і в певних областях, свої суверенні права і суб'єктами яких є не лише держави-члени, але і їх піддані».

Вчені, які підтримують таку позицію вважають, що Європейський Союз поєднує в собі риси міждержавної (міжнародної) організації, федеральної держави, а також володіє деякими конфедеративними характеристиками. З цієї причини, наприклад, академік Б.М. Топорнін визначає Співтовариства і Європейський Союз як новий, незнайомий до цього тип міждержавного союзу.

Третя група вчених: Л.М. Ентін, С.Ю. Кашкін, М. Хіршлер, Б. Цимерман, визнає Європейський Союз державно-подібним інтеграційним об'єднанням, при цьому, вказуючи, що право Європейського Союзу являє собою особливу правову систему.

На думку С.Ю. Кашкіна, в своєму більш ніж піввіковому розвитку ЄС вже пройшов великий шлях від міжнародних організацій з досить вузькою і конкретною сферою діяльності (вугілля і сталь, атомна енергетика) до широкого економічного співробітництва і далі - до створення унікального, всеосяжного інтеграційного, більшою мірою державно-подібного міжнародного об'єднання з елементами над національності і з майже універсальною компетенцією Європейського Союзу³.

Загальним в думці фахівців другої і третьої виділених нами груп є те, що вони визнають існування приватного права Європейського Союзу, наприклад, Л.В. Бойцова і В.В. Бойцова вказують, що «в системі європейського права поступово розвивається структурна диференціація, відбувається формування власних галузей та інститутів: адміністративного права, авторського, акціонерного, патентного, комерційного, картельного, права конкуренції, права договорів, права страхування ... і т.д.»⁴.

Професор С.Ю. Кашкін також підкреслює, що «право Європейського Союзу має комплексний об'єкт правового регулювання. Воно регламентує різноманітні суспільні відносини і вже в якості системи права підрозділяється на різні галузі та інститути, як приватно-, так і публічно-правові».

Крім того, багато європейських вчених міжнародників і цивілістів, наприклад, О. Ландо, Х. Біл, Ж. Сміт, П.-К. Мюллер-Графф, А. Транк, У. Дробніг, Л. Олсен, Е. Гондіус, К. Прінс, А.С. Харткамп, М.В. Хесселінк, Ю. Базедов⁵, К. Цвайгерт, Х. Кетц та ін., не розглядаючи природи Європейського Союзу та його права, констатують існування вже достатньо сформованої системи європейського приватного права.

Виходячи з вищевикладених теоретичних концепцій, ми дотримуємось точки зору, що

¹ Юмашев, Ю.М. (1989). *Международно-правовые формы внешнеэкономических связей ЕЭС*. Москва: Наука, 112.

² Хартли, Т.К. (1998). *Основы права Европейского сообщества*. Москва: Закон и право, 297.

³ Кашкин, С.Ю. (2003). *Право Европейского Союза: Учебник для вузов*. Москва: Юристъ, 380.

⁴ Бойцова, Л.В., Бойцова, В.В. (2002). *Европейское право как упорядоченная система правовых норм*. *Юридический мир*, 6, 40-42.

⁵ Базедов, Ю. (2000). *Возрождение процесса унификации права: европейское договорное право и его элементы*. *Государство и право*, 2, 70-72.

система приватного права Європейського Союзу існує. Це обумовлено тим, що Європейський Союз розглядається нами як інтеграційне об'єднання державно-подібного типу, оскільки, по-перше, в даний час вже прийнятий офіційний проект Конституції Європейського Союзу, по-друге, введено громадянство Союзу, яким володіють громадяни держав-членів ЄС, засновані єдина валюта і єдиний Європейський центральний банк, по-третє, Європейський Союз має територію з спільним кордоном, загальним візовим і митним режимом, по-четверте, існує єдина система інститутів і органів Європейського Союзу, здатних породжувати юридичні наслідки для громадян, юридичних осіб і держав-членів.

Слід відзначити відсутність єдиного підходу до складу приватного права в українській і зарубіжній доктрині. Цей склад визначається не якимись абстрактними «світовими стандартами», а особливостями історичного та соціально-економічного розвитку конкретних країн, в яких, тим не менш, можна бачити і деякі спільні риси та закономірності.

Розподіл права на публічне та приватне є основоположною класифікацією норм і правових інститутів у країнах континентальної правової системи.

Так, традиційно в українській науці до приватного права відносять цивільне право, а також - хоча і не цілком - деякі інші підрозділи¹. На думку професора Е.А. Суханова, в цю систему, поряд з великими частинами цивільного права («загальною частиною», речовим правом, зобов'язальним правом, винятковими правами - «інтелектуальної» і «промислової» власності, спадковим правом), включаються також сімейне право, торгове (комерційне) право та міжнародне приватне право². З точки зору Т.В. Кашаніна, до складу приватного права входить сім підрозділів: цивільне право, спадкове право, сімейне право, авторське право, патентне право, трудове право, підприємницьке право з його «ядром» - корпоративним правом.

У ряді західноєвропейських країн (Німеччині, Франції, Іспанії, Португалії та ін.) приватне право традиційно поділяється на дві основні гілки: цивільне і торгове, що дозволяє говорити про дуалізм приватного права. При цьому торгове право охоплює регламентацію підприємницького обороту. Воно, отже, не є цілком «рівноправною», самостійною правовою галуззю по відношенню до цивільного права. Про це свідчить і такий факт, як відсутність в торговому праві розвиненої самостійної Загальної частини. Дуалізм приватного права в зазначених країнах відбився у прийнятті тут двох різних кодексів - цивільного і торгового, наприклад, у Франції - Цивільного кодексу 1804 р. і Торгового кодексу 1807 р. Але з іншого боку, слід відзначити появу останнім часом тенденції комерціалізації цивільного права, тобто посиленого впливу торгового права на цивільне. Не випадково деякі європейські країни (наприклад, Італія і Швейцарія) відмовилися від торгових кодексів, перейшовши на єдині цивільні кодекси, що регулюють майнові відносини в господарській області³.

В англійському праві розподіл права на публічне та приватне раніше був невідомий, але в даний час і в англо-саксонській правовій системі фактично проводиться таке розходження, у тому числі в силу процесу відомого зближення його з континентальним правопорядком. Проте в країнах «загального права» до сфери приватного права відносять не речові, зобов'язальні та виключні права, а такі вважаються самостійними частини, як, наприклад, «право компаній», «право власності», «договірне право», «право на відшкодування шкоди», «авторське право», «патентне право» та ін. Тому внутрішня система приватного права тут не збігається з континентальною⁴.

Що стосується Європейського Союзу, що включає в себе як країни з континентальною правовою системою, так і з англо-саксонською, то концепція приватного права, яка складається там в даний час, має змішаний характер і включає в себе сімейне право, спадкове право, право власності та зобов'язальне право, яке в свою чергу ділиться на три галузі: договірне право, право реституції та деліктне право⁵. Неважко побачити, що в основі даної систематики лежить традиційний для пандектної системи цивільного права поділ, тобто на систему приватного права ЄС надають більший вплив країни германської правової системи.

¹ Алексеев, С.С. (1999). *Частное право: научно-публицистический очерк*. Москва: Статут, 160.

² Суханов, Е.А. (1994). Система частного права. *Вестник МГУ. Серия 11: Право*, 4, 26-30.

³ Зенин, И.А. (1992). *Гражданское и торговое право капиталистических стран*: Учебное пособие. Москва: Изд-во МГУ, 67.

⁴ Васильева, Е.А. (1993). *Гражданское и торговое право капиталистических государств*: Учебник. Москва: Междунар. отношения, 252.

⁵ Суханов, Е.А. (2000). *Гражданское право: В 2 т. Том 1: учебник*. Москва: Издательство БЕК, 256.

В цілому, незважаючи на різні уявлення про приватне право, що склалися в Україні і у країнах Європейського Союзу, загальним в даних концепціях є те, що цивільне право або його інститути та підгалузі визначені в якості основи приватного права. Предметом їх регулювання є приватні (майнові та немайнові) взаємовідносини громадян, а також створених ними юридичні особи, що формуються за ініціативою їх учасників і переслідують цілі задоволення їхніх власних (приватних) інтересів.

Слід зазначити, що в даний час в Європейському Союзі цивільне право не виділено як галузь права, а розглядається як галузь правознавства. Курс «цивільне право Європейського Союзу», що викладається на юридичних факультетах практично всіх західноєвропейських університетів протягом декількох десятиліть, містить узагальнені та систематизовані відомості про цивільно-правові явища, поняття, категорії; його вивчення дозволяє розуміти сенс цивільно-правового регулювання, що складається сьогодні в Європейському Союзі. Цивільне право, розуміється як цивілістична наука, є основним предметом вивчення в курсі цивільного права.

Цивільне право як галузь Європейського Союзу знаходиться в даний час в процесі становлення. Договірне право прийнято європейським законодавцем як відправна точка в проведенні поетапної кодифікації приватного права Європейського Союзу, починаючи з прийняття Договірного кодексу ЄС, потім Європейського Цивільного кодексу і закінчуючи створенням Зводу приватного права Європейського Союзу.

Регулювання цивільно-правових договорів та економічних відносин обміну в Європейському Союзі відбувається в рамках договірного права. Цікаво відзначити, що в Європейському Союзі більшість вчених, наприклад, О. Ландо, Х. Бив, М. Сторм, Р. Циммерман, Л. Олсен, М. Бонелло, Ж. Сміта, В. Ансон¹, Ю. Базедов² і багато інших, представляють європейське договірне право як самостійну галузь приватного права, тобто як сукупність або систему правових норм (право в об'єктивному сенсі).

Органи та інституції Європейського Союзу, наприклад, Рада, Комісія, Економічний і соціальний комітет, Комісія по європейському договірному праву та ін., дотримуються такої ж думки.

В українській правовій науці склався дещо інший підхід. Договірне право розглядається тут або як інститут, або як підгалузь цивільного права. Наприклад, М.І. Брагинський і В.В. Вітрянський вважають, що договірне право може бути названо інститутом особливої частини цивільного права³.

Виходячи з вищевикладеного, на нашу думку, слід визнати, що договірне право є підгалуззю цивільного права, що регулює економічний оборот (товарообмін), тобто відносини з переходу від одних осіб до інших матеріальних та інших благ, що мають економічну форму товару. Слід вказати, що предметом товарообігу можуть бути не тільки речі, але й інші види об'єктів, що мають товарну, але не обов'язково речову (матеріальну) форму, - результати робіт і послуг як речового, так і нематеріального характеру (наприклад, по страхуванню), майнові права (зокрема, «бездокументарні цінні папери»), деякі нематеріальні блага (охороноздатна інформація і т.п.).

Західноєвропейські вчені відзначають, що договірне право істотно відрізняється від інших галузей права. Наприклад, англійський учений В. Ансон вважає, що договірне право не встановлює кола правомочностей і обов'язків, що захищаються в примусовому порядку: воно полягає, швидше з певного числа обмежувальних положень, підкоряючись яким сторони можуть створювати для себе права і обов'язки, що забезпечуються правом⁴. У відомому сенсі сторони в договорі встановлюють самі для себе право. Оскільки сторони не порушують будь-яких юридичних заборон, вони можуть на свій розсуд встановлювати будь-які правила щодо предмета своєї угоди, і правом такі правила будуть визнаватися.

Таким чином, договірне право можна охарактеризувати як область права, яка визначає обставини, за яких прийняття зобов'язання буде юридично пов'язувати особу, яка дала його.

Необхідно відзначити, що легальні визначення договору, які представлені цивільними кодексами держав-членів Європейського Союзу, досить недосконалі. Наприклад, марно шукати в

¹ Ансон, В. (1984). *Договорное право*. Москва: Юрид. лит., 264.

² Базедов, Ю. (2000). Возрождение процесса унификации права: европейское договорное право и его элементы. *Государство и право*, 2, 70-72.

³ Брагинский, М.И., Витрянский, В.В. (2002). *Договорное право. Книга первая: Общие положения*. Москва: «Статут», 452.

⁴ Ансон, В. (1984). *Договорное право*. Москва: Юрид. литература, 390.

Німецькому цивільному укладенні 1896р. норми, які б свідчили про принципові інтереси законодавця до соціальної функції договору, його змісту або наслідків. У загальній частині Німецького цивільного укладення поняття договору з'являється лише як особлива категорія «правових угод». І навіть у розділі II НЦУ про зобов'язальне право поняття договору розглядається лише «як особливий випадок зобов'язальних відносин». Цивільні кодекси інших країн менш лаконічні в цьому аспекті. Наприклад, ст. 1101 Французького цивільного кодексу 1804 р. вказує, що договором визнається «угода, за допомогою якої одна особа або кілька осіб зобов'язуються перед іншою особою або перед кількома особами дати що-небудь, зробити що-небудь або не робити чого-небудь». Цивільний кодекс Нідерландів визнає, що договором є «багатостороння угода, в якій одна або кілька сторін приймають на себе зобов'язання по відношенню до однієї або декількох інших сторін» (ст. 213 Книги 6).

На відміну від держав-членів ЄС законодавець Європейського Союзу надав легальне визначення договірному праву, встановивши кордони такого регулювання. Згідно з пунктом 12 Повідомлення Комісії Раді та Європейському Парламенту по європейському договірному праві «договірне право являє собою основне законодавство, що регулює транснаціональні угоди, і вже створений досить вражаючий масив європейського договірного права, хоча і з використанням секторального підходу»¹.

Пункт 13 вищевказаного Повідомлення подає таке визначення договірному праву: «Договірне право включає в себе договори купівлі-продажу та всі види договорів про надання послуг, включаючи фінансові послуги. Загальні норми про виконання, невиконання та засоби правового захисту є обов'язковою основою для цих договорів і, внаслідок цього, регулюються договірним правом. Крім того, норми з таких загальних питань, як укладення договору, його дійсність і тлумачення, теж істотні. Більш того, внаслідок тісного зв'язку з економікою, норми про забезпечення кредиту за допомогою рухомої власності так само, як і інститут безпідставного збагачення можуть також мати відношення до договірному праву. У кінцевому рахунку, аспекти деліктного права, пов'язані з договорами та іншими особливостями, що відносяться до Єдиного ринку, повинні також бути прийняті до уваги, оскільки вони вже складають частину існуючого права Європейського Союзу».

Слід підкреслити, що дане легальне визначення договірному праву, представлене Комісією, носить практичний характер і тільки встановлює рамки правового регулювання договірних правовідносин. Внаслідок того, що договірне право Європейського Союзу як наука знаходиться в процесі формування, доктринальне визначення договірному праву ще не вироблено.

На відміну від цього в радянській і пострадянській юридичній літературі вчення про договір послідовно розвинене багатьма вченими, наприклад, М.М. Агарковим, О.С. Іоффе, Н.Д. Єгоровим, О.А. Красавчиковим, Р.О. Халфіной, М.І. Брагінським, В.В. Вітрянський та ін.

В цілому, в науці склалося багато понятійне уявлення про договір. Особливо чітко воно виражено в дослідженнях О.С. Іоффе. Визнаючи договір угодою двох або кількох осіб про виникнення, зміну або припинення цивільних правовідносин, О.С. Іоффе разом з тим зазначає: «Іноді під договором розуміється саме зобов'язання, яке виникає з такої угоди, а в деяких випадках цей термін позначає документ, що фіксує акт виникнення зобов'язання з волі всіх його учасників»².

Професор Е.А. Суханов також зазначає, що «договір зазвичай трактується як дво- або багатостороння угода. Але зведення договору тільки до угоди навряд чи вірно. Угода являє собою дію, спрямовану на встановлення, зміну, припинення прав чи обов'язків. Договір не тільки встановлює права і обов'язки, а й передбачає вчинення суб'єктами предметних дій, зміст яких закріплюється в угоді. Договір визначає, що конкретно має бути зроблено і які юридичні вимоги пред'являються сторонами до вчинення дій, отже, роль і функції договору значно ширші, ніж в угоді, що традиційно розуміється»³.

Слід, звичайно, відзначити, що в Європейському Союзі склався широкий підхід до предмета регулювання договірному праву, оскільки, на думку Комісії по європейському договірному праві, «необхідно звернути увагу на договірне право у формулюванні настільки широко, наскільки це можливо, і весь час мати на увазі, що договірне право утворює органічне ціле з усіма економічно пов'язаними галузями приватного права, які повинні розвиватися послідовно».

¹ Хартли, Т.К. (1998). *Основы права Европейского сообщества*. Москва: Закон и право, 297.

² Иоффе, О.С. (1975). *Обязательственное право*. Москва: Гос. Юр. издат., 412.

³ Суханов, Е.А. (1994). Система частного права. *Вестник МГУ. Серия 11: Право*, 4, 28-30.

Всі правові угоди включають в себе, крім договірної права також і власне правове оточення. В даному випадку при укладанні, виконанні або порушенні договорів однаково вирішальне значення мають також і інші області зобов'язального права і загальні положення права власності. Як суперечності в договірному праві, так і відсутність одноманітності в даних суміжних правових сферах являють собою значну перешкоду ефективності єдиного ринку.

Ця точка зору важлива, так як вона підкреслює, що тільки уніфікація одного договірної права не створить єдиного правового регулювання цивільно-правових договорів. Протиріччя у позадоговірних зобов'язаннях приватного права продовжать сприяти фрагментарній уніфікації. У світлі вищевикладеного, яскравим прикладом може служити інститут надання послуг з управління майном. Такі послуги в континентальній правовій системі врегульовані договірним правом, тоді як в англо-саксонській системі, де існує інститут розпорядження майном на засадах довірчої власності (траст), договірне право грає (принаймні, формально) прикордонну роль, чією функцією є «узгодження» диспозитивних норм трастового права, що регулює такі питання, як винагороду і відповідальність. Таким чином, сформовані на різних підставах, що впливають з договірної або трастового права, правила про невиконання зобов'язань, що застосовуються в національних правопорядках, будуть суттєво відрізнятися.

Існує також безліч інших питань на стику договірної та деліктного права, визнаних актуальними в Європейському Союзі, наприклад: відповідальність за порушення конфіденційності, відповідальність за неточну консультацію або помилкову інформацію, а також відповідальність за шкоду, завдану порушенням загальних обов'язків дотримуватися обережності.

Таким чином, очевидно, що часткова гармонізація договірної права Європейського Союзу буде залишатися недосконалою до тих пір, поки не буде створено однакове регулювання у вигляді загального приватного права. Враховуючи вищевикладене, не залишається сумнівів, що договірному праву Європейського Союзу необхідна комплексна уніфікація.

Слід зазначити, що інституції Європейського Союзу розглядають договірне право як пріоритетну галузь гармонізації, при цьому вказуючи, що договірне право інтегровано в безмежну правову «павутину», і тому необхідність створення Зводу приватного права Європейського Союзу безсумнівна. Законодавчі заходи повинні спочатку прийняти договірне право як точку відправлення гармонізації патримоніального права, але вони повинні бути інтегровані в поступово дозріваючу загальну концепцію. На заданому етапі можна серйозно припустити, що одним з можливих кінцевих результатів буде Європейський Цивільний кодекс, навіть незважаючи на те, що пізніше може з'ясуватися, що його імплементація не викличе достатньої підтримки більшості держав-членів Європейського Союзу.

Цікаво відзначити, що українському договірному праву також притаманний широкий підхід. Тенденція до підвищення ролі договору, характерна для всього сучасного цивільного права, стала проявлятися в останні роки в великому обсязі і в сучасній Україні. Ця тенденція в першу чергу пов'язана з корінною перебудовою економічної системи країни. Величезне значення для такої перебудови мало визнання приватної власності, звуження до необхідних меж державного регулювання господарської сфери, встановлення свободи вибору контрагентів і реалізація інших основ нового цивільного законодавства.

Можна відзначити, що рамки договірної права Європейського Союзу і України майже повністю збігаються, за невеликими винятками. Наприклад, договірне право Європейського Союзу поширює своє регулювання на сферу «найму працівників» та захист їх прав, в той час як в Україні ця область віднесена до трудового права.

Однією з основних проблем, що вирішуються договірним правом Європейського Союзу і України, є захист слабкої сторони в договірному зобов'язанні. Багато вчених-цивілістів, наприклад, Е.А. Суханов, М.І. Брагінський, В.В. Вітрянський, С.А. Хохлов, А.Н. Гуев, К. Цвайгерт, Х. Кетц, О. Ландо, Ж. Сміт та ін. вказують, що правовий захист інтересів сумлінних учасників цивільного обороту, здійснення на практиці «договірної справедливості», зобов'язування партнерів враховувати інтереси один одного і будувати свої договірні відносини на основі співробітництва і сумлінності - вважаються основним завданням договірної права. Реалізація даного завдання вимагає формального відступу від одного з основних принципів цивільного законодавства - рівності учасників цивільно-правових відносин.

У питанні про суб'єктне визначення слабкої сторони в науці склалися суперечливі уявлення. Наприклад, С.А. Хохлов вважає, що в зобов'язаннях слабкою стороною «реально є кредитор та інші

особи, які втратили те, що їм належить по закону». Слід підкреслити, що з цієї точки зору боржник взагалі не повинен захищатися правом. Але прихильники іншого підходу, наприклад, Е.А. Суханов, М.І. Брагінський, В.В. Вітрянський, вважають, що слабкою стороною є споживачі, громадяни-вкладники і т.д.

Цікаво відзначити, що в Європейському Союзі підтримується саме друга точка зору, законодавство і доктрина до слабкої сторони відносять споживачів і найманих робітників. Прихильниками такої позиції є К. Цвайгерт, Х. Кетц, О. Ландо, Ж. Сміта, М. де Кок Бенін, М. де Бреши, Е. Хондіус, К. Прінс і багато інших.

На нашу думку, така позиція правильна, оскільки дійсно учасники майнового обороту, що вступають в договірні відносини, розташовують різними засобами і можливостями впливу на формування зобов'язання, забезпечення його виконання і т.п. в силу різного їх професійного статусу чи матеріального становища, а також інших обставин.

Ще в 1952 році Ф. Кеслер вказав на двозначний характер договірного права: з одного боку, воно гарантує свободу договору для сторін, наказуючи зобов'язуючу силу договорами, що вступили в дію, з іншого боку, воно також регулює цю свободу, не дозволяючи кожному договору бути примусово здійсненим в судовому порядку. Така двояка структура автономії та втручання може бути перефразована як економічна раціональність (ефективність), з одного боку, і як соціальна раціональність (виборче правосуддя), з іншого боку.

Внаслідок цього, частина договірного права підпорядкована моралі торгівлі. Коли сторони укладають договір з метою отримання прибутку, це накладає значний відбиток на їхні договірні відносини. Якщо боржник не виконує договір, це розцінюється як невдача, і збитки передбачені і покриваються за рахунок страхівки. Тому якщо сторони розшукують економічну раціональність, уклавши комерційний договір, то інтерпретація договірних умов здійснюється настільки дослівно, наскільки можливо, і поняття сумлінності в даній ситуації дуже вузьке. Договірне право 19 століття розвивалося як раз таки відносно даного типу договорів.

Мораль торгівлі відрізняється від моралі «держави загального добробуту», де отримання прибутку - не мета договірних відносин, тут метою є врегулювання «заробітку, роботи, життя і здоров'я». Якщо сторона-професіонал не виконує належним чином договір, добробут індивідуума може бути поставлено під загрозу. В даному випадку закон повинен бути дбайливим по відношенню до слабкої сторони. Цей новий тип договірного права знаходиться все ще не розвиненим і підлягає подальшому розвитку.

Відповідно до загальноновизнаної європейської доктрини договірне право Європейського Союзу підрозділяють також на Загальну і Особливу частини. При цьому договірне право визначають як складну систему правових інститутів, яка відображає як загальні категорії, які служать оформленням всякого товарообміну, так і його різні, конкретні цивільно-правові форми.

Слід зазначити, що договірне і деліктне право мають єдину для них власну Загальну частину, яка складається із загальних для всіх зобов'язань положень, що охоплюють поняття і види зобов'язань, підстави їх виникнення, способи виконання та припинення. В силу особливої важливості договору як головного, найбільш поширеної підстави виникнення зобов'язальних відносин сюди ж включаються і загальні положення про договір (його поняття та види, порядок укладання, зміни та розірвання тощо)

Загальне договірне право структуровано згідно послідовності договорів: воно містить норми про укладення договорів, змісту (включаючи тлумачення), виконання та засоби правового захисту в разі порушень або невиконання. Ця структура притаманна також всім типам договорів. Крім цього, європейські вчені зазвичай виділяють 3 загальних принципи, що панують у договірному праві: свобода договору, зобов'язуюча сила і відсутність формальностей (консенсуальність).

Необхідність Загальної частини договірного права краще обґрунтована в цивільних кодексах і наукових працях вчених-цивілістів держав-членів Європейського Союзу, які мають континентальну правову систему. Ця ідея досягла апофеозу в Німецькому Цивільному уложенні 1896 року в книзі I «Загальна частина», де дана класифікація актів і договорів. Ця структура була сприйнята й іншими кодексами. Так, Данський Цивільний кодекс 1992 р. має шарувату структуру, що означає, що загальні положення про акти у книзі 3 передують особливим положенням про договори в книзі 6, а ще більш спеціальні норми про окремі договори містяться в книзі 7.

У європейських навчальних посібниках договірне право звичайно розглядається як система загальних і специфічних правил, яка припускає, що основою кожного певного типу договору є

однакова загальна частина договірної права. На мою думку, підрозділ договірної права Європейського Союзу на загальну і особливу частини - це не просто прихильність структурі кодексу, а бажання європейського законодавця створити настільки логічну структуру, наскільки можливо.

Підводячи підсумок, можна виділити, що договірне право, яке регулює нормальні економічні відносини обміну, займає панівне становище в зобов'язальному праві і в системі приватного права в цілому.

Договірне право Європейського Союзу має певну специфіку, оскільки являє собою уніфіковане (гармонізоване) право, що усуває колізії договірних законодавств держав-членів ЄС та забезпечує належне функціонування єдиного ринку Європейського Союзу.

Уніфікація договірної права Європейського Союзу, – це не самоціль, а, скоріше, засіб, точніше, – одне з численних засобів вирішення поставлених перед Європейським Союзом проблем, що виникають у сфері економічного обороту (товарообміну).

References

1. Alekseev, S. S. (1999). *Chastnoe pravo: nauchno-publicisticheskij ocherk*. Moskva: Statut.
2. Anson, V. (1984). *Dogovornoe pravo*. Moskva: Jurid. lit.
3. Bazedov, JU. (2000). *Vozrozhdenie processa unifikacii prava: evropejskoe dogovornoe pravo i ego ehlementy. Gosudarstvo i pravo*, 2, 65-76.
4. Bojcova, L. V., Bojcova, V. V. (2002). *Evropejskoe pravo kak uporjadochennaja sistema pravovykh norm. Juridicheskij mir*, 6, 40-42.
5. Braginskij, M. I., Vitrijanskij, V. V. (2002). *Dogovornoe pravo. Kniga pervaja: Obshchie polozhenija*. Moskva: «Statut».
6. Vasil'eva, E. A. (1993). *Grazhdanskoe i torgovoe pravo kapitalisticheskikh gosudarstv: Uchebnik*. Moskva: Mezhdunar. otnoshenija.
7. Zenin, I. A. (1992). *Grazhdanskoe i torgovoe pravo kapitalisticheskikh stran: uchebnoe posobie*. Moskva: Izd-vo MGU.
8. Ioffe, O. S. (1975). *Objazatel'stvennoe pravo*. Moskva: Gos. Jur. izdat., 412.
9. Kashkin, S. JU. (2003). *Pravo Evropejskogo Sojuza: uchebnik dlja vuzov*. Moskva: Jurist", 380.
10. Sukhanov, E. A. (1994). *Sistema chastnogo prava. Vestnik MGU. Serija 11: Pravo*, 4, 26-30.
11. Sukhanov, E. A. (2000). *Grazhdanskoe pravo: V 2 t. Tom 1: Uchebnik*. Moskva: Izdatel'stvo BEK, 256.
12. Khartli, T. K. (1998). *Osnovy prava Evropejskogo soobshchestva*. Moskva: Zakon i pravo.
13. Cvajgert, K., Ketc, X. (1993). *Vvedenie v sravnitel'noe pravovedenie v sfere chastnogo prava: V 2 tomakh*. Moskva: Mezhdunar. otnoshenija.
14. Jumashv, JU. M. (1989). *Mezhdunarodno-pravovye formy vneshneehkonomicheskikh svjazej EEHS*. Moskva: Nauka.